

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 42

**Одеса
2020**

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, професор.

Велькі Януш – доктор економічних наук, професор.

Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.

Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор.

Дзієканські Павел – доктор економічних наук, професор.

Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, професор.

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.

Стеблянко Ірина Олегівна – доктор економічних наук, професор.

Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор.

Піллелієне Ліна – доктор економіки, професор маркетингу.

Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

**Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»
включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук
(Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643 (Додаток 4)**

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;

*072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа;
242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.*

**Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення вченої ради
Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій
протокол (від 24 квітня 2020 року протокол № 4)**

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

SCIENTIFIC AND THEORETICAL PRINCIPLES OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

УДК 331.101.262:711.3

<https://doi.org/10.32843/infrastruct42-12>

Брояка А.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
Вінницький національний аграрний
університет
Ясінська Б.О.
студентка
Вінницький національний аграрний
університет

Broyaka Antonina

Vinnitsia National Agrarian University
Yasinskaya Bohdana
Vinnitsia National Agrarian University

У статті розглянуто підходи до визначення сутності поняття «людський капітал» та окреслено чинники його формування. Висвітлено проблеми та тенденції розвитку трудового потенціалу України, досліджено вплив рівня життя населення на трудовий потенціал держави. Проведено аналіз розвитку ринку праці України, в результаті якого виявлено значне скорочення економічно активного населення та підвищення рівня безробіття як загалом у країні, так і в сільському господарстві зокрема, що значно обмежує можливості розвитку людського капіталу. Виявлено, що функціонування трудових ресурсів сільських територій відбувається під впливом взаємодії системоутворюючих та системозберігаючих компонентів. Досліджено, що якість трудового потенціалу сільських територій зумовлена соціально-економічними, професійно-кваліфікаційними, демографічними, біологічними, науково-технічними та ідейно-моральними факторами середовища їх функціонування. Запропоновано організаційно-економічні заходи формування та розвитку системи відтворення трудового потенціалу сільських територій. **Ключові слова:** трудовий потенціал, населення, трудові ресурси, державні програми, рівень зайнятості, рівень безробіття, людський капітал.

В статье рассмотрены подходы к определению сущности понятия «человеческий

капитал» и обозначены факторы его формирования. Освещены проблемы и тенденции развития трудового потенциала Украины, исследовано влияние уровня жизни населения на трудовой потенциал государства. Проведен анализ развития рынка труда Украины, в результате которого выявлено значительное сокращение экономически активного населения и увеличение уровня безработицы как в целом по стране, так и в сельском хозяйстве в частности, что значительно ограничивает возможности развития человеческого капитала. Выявлено, что функционирование трудовых ресурсов сельских территорий происходит под влиянием взаимодействия системообразующих и системосохраняющих компонентов. Доказано, что качество трудового потенциала сельских территорий обусловлено социально-экономическими, профессионально-квалификационным, демографическим, биологическим, научно-техническими и идейно-нравственными факторами среды их функционирования. Предложены организационно-экономические меры формирования и развития системы воспроизводства трудового потенциала сельских территорий. **Ключевые слова:** трудовой потенциал, население, трудовые ресурсы, государственные программы, уровень занятости, уровень безработицы, человеческий капитал.

The article considers approaches to defining the essence of the concept of "human capital" and outlines the factors of its formation. Problems and tendencies of development of labor potential of Ukraine are covered; influence of the population standard of living on the labor potential of the state is investigated. The analysis of the development of the labor market of Ukraine was conducted, as a result of which there are revealed a significant reduction in the economically active population and an increase in unemployment in the country as a whole, and in agriculture in particular, which significantly limits possibility for human capital development. It is investigated that the number of economically active people decreased by more than 2.9 million from 2010 to 2018. In rural areas in 2018, the economically active population was 5 604.7 thousand people, of which 5 387.0 thousand are in working age. Moreover, during the analyzed period this indicator decreased by 704.7 thousand people. In 2018, there were more than 1.5 million unemployed in the country, 515.5 thousand of them in rural areas, which is 22 thousand more than in 2010. It is noted that the main problems affecting the labor potential of Ukraine as a whole and agriculture in particular are the general decline of population, the aging of the nation due to rising mortality and declining birth rate, the lack of education and professional skills for modern market requirements, the deterioration of living standard and health of the population. In addition, one of the most important problems in reducing the labor potential, especially in rural areas, is its outflow abroad due to the low wages offered by employers to their employees. It is revealed that the functioning of rural labor resources is influenced by the interaction of system-forming and system-saving components. It is researched that quality of labor potential of rural territories is conditioned by socio-economic, professional-qualification, demographic, biological, scientific-technical and ideological-moral factors of their functioning environment. Organizational and economic measures of formation and development of reproduction of labor potential system of rural territories are offered.

Key words: labor potential, population, labor resources, state programs, employment rate, unemployment rate, human capital.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки гостро постає питання покращення показників якості життя населення України та їхнього наближення до європейського рівня. Проте для досягнення цього завдання необхідним є інтенсивний розвиток економіки держави на основі посилення її конкурентоспроможності.

Нині розвиток сільських територій є одним із найбільш важливих завдань для держави. Станом на 1 січня 2019 року в Україні нараховується 883 селища міського типу та 28378 сіл. Також активно створюються порівняно нові форми, а саме об'єднані територіальні громади, у 2019 році функціонувало 686 таких одиниць.

Чисельність населення України впродовж 1990–2018 років зменшилася більш ніж на 9 млн. осіб, зокрема сільського населення – більш ніж на 3,9 млн. осіб. На початок 2019 року чисельність сільського населення становила близько 13 млн. осіб [9].

Соціально-економічний прогрес в Україні має базуватись насамперед на розвитку та ефективному використанні людського капіталу, а також посиленні його інноваційної активності. Також не менш актуальним є питання поглиблення визначення сутності трудового потенціалу в сільській місцевості, проблем його розвитку, використання та вдосконалення механізму функціонування

ринку праці та виявлення впливу рівня життя населення сіл на трудовий потенціал держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Людському капіталу як економічній категорії та основній важливій складовій частині економіки, присвячено безліч наукових доробок та статей різноманітних вітчизняних і зарубіжних провідних вчених та науковців. Серед них можна виділити таких, як О.О. Ільчук [2], Т.Л. Кельдер [4], К.М. Шило [12], О.В. Семян [10], Ю.Ю. Колос [5], А.А. Брояка [1], Г.М. Калетник [3], А.Г. Мазур [6], С.А. Мазур [7], С.В. Харабуг [11]. Проте з огляду на сучасні проблеми, що притаманні сільській місцевості, зокрема низький рівень розвитку інфраструктури сіл та тенденції до «вимирання» сіл, це питання залишається актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності понять «трудовий потенціал» та «людський капітал», виявлення проблем та тенденцій розвитку трудового потенціалу України, визначення впливу рівня життя населення на трудовий потенціал держави та окреслення чинників його формування, зокрема у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах останньої світової фінансової кризи питання сутності трудового потенціалу, проблем його формування та використання, а також удосконалення механізму функціонування ринку праці набуло надзвичайної актуальності як у світі загалом, так і в Україні зокрема.

На цьому етапі поглиблюються негативні тенденції розвитку вітчизняного трудового потенціалу, зокрема продовжує зриватись демографічна база відтворення трудового потенціалу внаслідок зниження народжуваності, підвищення смертності, скорочення середньої тривалості життя, погіршення статевовікової структури, загального старіння населення. Ці фактори спричинені здебільшого фінансовою, екологічною кризою, а також військово-політичним конфліктом на сході України, анексію Криму, загостренням проблеми міграції, зокрема трудової. Нині вади у сфері трудового потенціалу негативно позначаються на макроекономічних показниках та на загальній соціально-економічній ситуації в нашій державі. Без підвищення кількісних і якісних показників трудового потенціалу Україна не зможе успішно конкурувати з іншими країнами [2; 11].

З економічної точки зору термін «потенціал» означає приховані можливості, тобто в широкому розумінні потенціал розглядається як джерело можливостей, які можуть бути дієвими та використаними для вирішення різних питань. Потенціал – це узагальнена характеристика ресурсів, прив'язана до простору та часу [12].

Трудовий потенціал можна розглядати як напрям конкретизації категорії «робоча сила». Він відображає не лише кількість людей, здатних

до праці, але й їхні освітньо-кваліфікаційні характеристики, якими є ресурси праці, які має суспільство на певному етапі розвитку, тобто в цьому разі трудовий потенціал розглядається як уже наявний ресурс, що має змогу збільшуватися та розвиватися за певних умов; форма втілення людського фактору виробництва [10].

Отже, трудовий потенціал суспільства є інтегрованими кількісними та якісними характеристиками робочої сили, яка забезпечує певні можливості у створенні матеріальних і духовних благ суспільства. Він є наявною та можливою в майбутньому кількістю та якістю праці, якими володіють суспільство, колектив організації, індивід за цього рівня розвитку науки й техніки, котрі визначаються кількістю працездатного населення, його професійно-освітнім рівнем.

Існує низка критеріїв, що характеризують компоненти або елементи трудового потенціалу та можуть бути віднесені як до окремої людини, так і до окремого колективу й цілого суспільства, зокрема психофізіологічні можливості участі у суспільно корисній діяльності; можливості нормальних соціальних контактів; можливості генерації нових ідей, методів, образів, уявлень; раціональність поведінки; наявність знань і навичок, необхідних для виконання певних обов'язків та видів робіт; пропозиція на ринку праці [12].

Наведеним вище аспектам відповідають такі компоненти трудового потенціалу, як рівень здоров'я особистості; рівень моральності, а також вміння працювати колективно з іншими людьми; творчий потенціал; активність; організованість; освітньо-кваліфікаційний рівень; професіоналізм; ресурси робочого часу [12].

Деякі характеристики наведених компонентів не можуть бути позбавлені суб'єктивного підходу.

Стан і розвиток кожного з названих компонентів трудового потенціалу залежать від вчасного та повноцінного фінансування та уваги до нього з боку відповідних служб системи управління трудовим потенціалом.

Основними чинниками, що зумовлюють зміни трудового потенціалу, є природний приріст населення, зміцнення фізичного стану й здоров'я, підвищення індексу корпоративного розвитку населення (рис. 1).

Існує також низка чинників, які можуть впливати на трудовий потенціал країни. Серед таких чинників можна виділити здоров'я населення, рівень освіти та демографічний фактор [10].

Основними проблемами, які впливають на трудовий потенціал України, є загальне скорочення кількості населення, старіння нації внаслідок зростання смертності та зниження народжуваності, невідповідність рівня освіти та професійних навичок сучасним вимогам ринку, погіршення рівня життя та здоров'я населення. Також, мабуть,

Рис. 1. Чинники, які впливають на трудовий потенціал

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 6]

найосновнішою проблемою скорочення трудового потенціалу є його відтік за кордон через низьку заробітну плату, яку пропонують роботодавці своїм працівникам.

Якщо проаналізувати демографічну ситуацію в Україні, то можна побачити, що з 1990 року до 2018 року, згідно з даними Державної служби статистики України, смертність людей стрімкими темпами зростала, а народжуваність не підвищувалась, тобто динаміка чисельності наявного насе-

лення йде на спад, спостерігається старіння нації [9]. Негативною також є тенденція до зменшення чисельності економічно активного населення та зростання безробіття в Україні (табл. 1). За 2010–2018 роки кількість економічно активних людей скоротилась більш ніж на 2,9 млн. осіб. У сільській місцевості у 2018 році чисельність економічно активного населення становила 5 604,7 тис. осіб, з яких осіб працездатного віку нараховувалось 5 387,0 тис. Причому за аналізований період цей

Таблиця 1

Основні показники ринку праці України у 2010–2018 роки

Рік	Економічно активне населення					Безробітне населення (за методологією МОП)				
	віком 15–70 років		працездатного віку			віком 15–70 років		працездатного віку		
	у середньому, тис. осіб	% до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	% до населення відповідної вікової групи	у сільській місцевості, тис. осіб	у середньому, тис. осіб	% до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	% до економічно активного населення відповідної вікової групи	у сільській місцевості, тис. осіб
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9	6 091,7	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9	493,5
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6	6 109,1	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7	521,5
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9	6 125,1	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2	507,9
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9	6 178,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8	502,0
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	5 482,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7	558,1
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	5 405,8	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5	533,3
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1	5 404,8	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7	550,2
2017	17 854,4	62,0	17 193,2	71,5	5 361,8	1 698,0	9,5	1 697,3	9,9	555,1
2018	17 939,5	62,6	17 296,2	72,7	5 387,0	1 578,6	8,8	1 577,6	9,1	515,5
2018 рік до 2010 року, +/-	-2 954,6	-1,0	-1 867,8	0,8	-704,7	-135,3	0,6	-134,9	0,2	22,0

Джерело: сформовано авторами за даними [9]

показник зменшився на 704,7 тис. осіб. У 2018 році в державі налічувалося більш ніж 1,5 млн. безробітних, з яких 515,5 тис. осіб зафіксовано у сільській місцевості, що на 22 тис. осіб більше, ніж у 2010 році.

Протягом 2014–2018 років в Україні значно знизився показник зайнятості населення, а саме більш ніж на 1,7 млн. осіб, отже, у 2018 році він становив 16,3 млн. осіб, зокрема у сільській місцевості він складав майже 5,1 млн. осіб (табл. 2).

Незважаючи на негативну динаміку зменшення зайнятого населення загалом в Україні та в сільській місцевості зокрема, кількість зайнятих безпосередньо в сільськогосподарському, лісовому та рибному господарстві скорочується значно повільнішими темпами. Якщо у 2012 році в цій галузі було задіяно 3308,5 тис. осіб, то у 2018 році – 2937,6 тис. осіб, що на 370,8 тис. осіб менше (рис. 2). При цьому частка зайнятих у сільськогосподарському виробництві у структурі усіх зайнятих українців навіть зросла на 0,8%. Це свідчить про те, що сільське господарство порівняно з іншими галузями залишається відносно стабільним, оскільки є найважливішою галуззю народного гос-

подарства, яка забезпечує населення найнеобхіднішим – продуктами харчування.

Незважаючи на досить високий рівень інтелектуального потенціалу в Україні, можливості ефективного використання набутого досвіду та професійних навичок виявились обмеженими. Як засвідчує статистика, останнім місцем роботи для майже 18 тис. безробітних, зареєстрованих у четвертому кварталі 2019 року, були робочі місця бухгалтерів та головних бухгалтерів, для понад 9 тис. безробітних – інженерів, майстрів та фахівців, для близько 6 тис. – економістів, для 5 тис. – менеджерів, для 1 тис. – директорів та керівників підприємств. Без роботи залишились понад 25 тис. продавців, 12,5 тис. водіїв автомобіля та транспортних засобів, понад 8 тис. слюсарів різної кваліфікації, 6 тис. кухарів та 4 тис. трактористів [9]. Також вагомою проблемою є працевлаштування випускників, які не мають достатнього досвіду роботи, тому змушені працювати не за здобутою спеціальністю або шукати роботу у великих містах, інших регіонах та навіть країнах, загострюючи проблему внутрішньої та зовнішньої міграції. Отже, нестабільна економічно-політична

Таблиця 2

Зайняте населення України у 2014–2018 роках за місцем проживання

Категорії зайнятого населення	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення 2018 року від 2014 року, +/-
Усього	18 073,30	16 443,20	16 276,90	16 156,40	16 360,90	-1 712,40
зокрема, працездатного віку	17 188,10	15 742,00	15 626,10	15 495,90	15 718,60	-1 469,50
Міське населення	12 780,90	11 309,00	11 178,50	11 109,30	11 271,70	-1 509,20
зокрема, працездатного віку	12 263,70	10 869,50	10 771,50	10 689,20	10 847,10	-1 416,60
Сільське населення	5 292,40	5 134,20	5 098,40	5 047,10	5 089,20	-203,20
Зокрема, працездатного віку	4 924,40	4 872,50	4 854,60	4 806,70	4 871,50	-52,90

Джерело: сформовано авторами за даними [9]

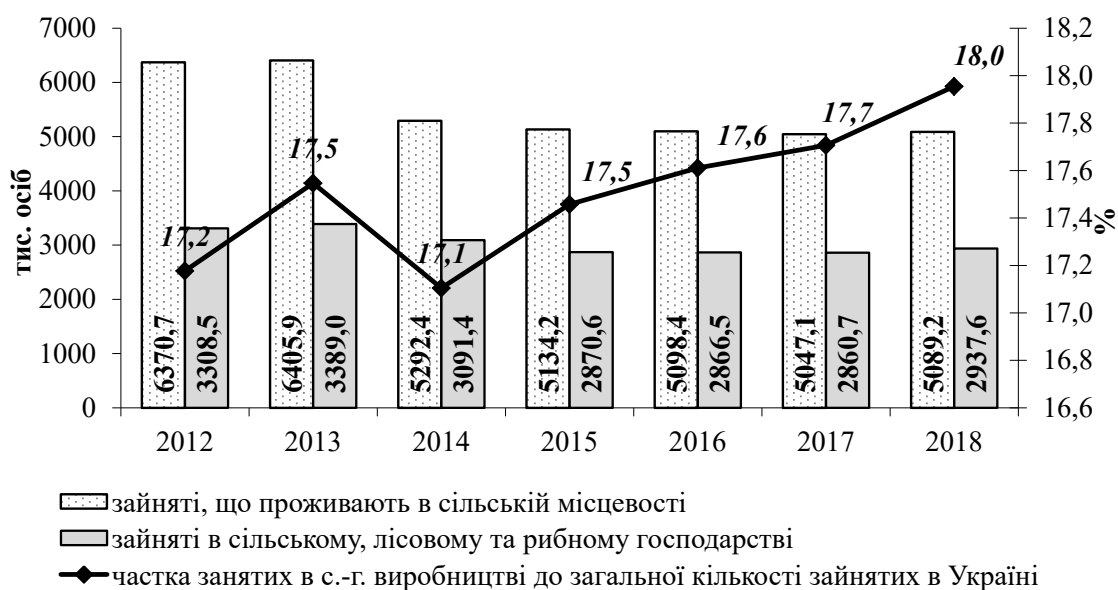

Рис. 2. Динаміка зайнятих в Україні у 2012–2018 роках

Джерело: сформовано авторами за даними [9]

ситуація в Україні ще більше посилила професійно-кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці, а високий освітній рівень безробітних свідчить про поглиблення проблеми використання якісного трудового потенціалу.

Взявши до уваги таку проблему міграції робочої сили, що безпосередньо впливає на формування та розвиток трудового потенціалу, бачимо, що, як засвідчують показники проведених експертних оцінок, від 3 до 3,5 млн. українців працюють за кордоном. Однак це тільки експертні оцінки, точних даних дослідження сьогодні в Україні немає.

В умовах глобалізації міграція робочої сили є природним явищем, але не в таких глобальних масштабах як в Україні, де вона передусім має економічні корені, тобто залежить саме від розміру зарплати. Щодо геополітичного розташування України, то з північного сходу є Росія, а із заходу – країни Європи, де розмір зарплати у 8–12 разів перевищує зарплати в Україні [8].

Отже, основна проблема трудової міграції в Україні – це неналежний рівень заробітної плати відносно вартості суспільно необхідних товарів та послуг. «Відтак, сьогодні є необхідність підвищувати зарплату не на відсотки, а в рази. Це основна умова, за якої можна повернути українських заробітчанин. Проте є й інший бік медалі: якщо сьогодні роботодавці за найближчі два роки не підвищать рівень зарплат до 70% від європейських, то вже через 2,5–3 роки ми будемо практично без трудового потенціалу і у нас виникне необхідність імпортувати трудовий потенціал з країн Азії та Африки», як зазначає голова виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття [8].

У сучасних умовах поширення пандемії коронавірусної інфекції спостерігаємо, як тисячі українських заробітчанин (часто нелегальних) повертаються додому. Трудовий потенціал зростатиме. Проте українська буденність зустрине їх новими викликами, зокрема відсутністю достатньої кількості робочих місць, невідповідністю вільних робочих місць їхньої професії та кваліфікації, низьким рівнем пропонувананих заробітних плат. Це посилить демографічний тиск, особливо у західних територіях, де частка заробітчанин є найбільшою, а також підвищить рівень безробіття, знизить рівень життя громадян.

Рівень життя суспільства визначається величиною та структурою потреб людей у різноманітних життєво необхідних благах (продуктах харчування, одязі, житлі, транспорті, комунальних і побутових послугах, освіті, медичному обслуговуванні, культурно-просвітніх заходах тощо), а також можливістю їхнього задоволення з огляду на наявні на ринку товари та послуги, величини реальних доходів людей, їхньої заробітної плати.

Слід враховувати, що величина реальної заробітної плати та рівень життя населення тісно

пов'язані з ефективності виробництва, рівень якого залежить від раціонального розподілу та використання обмежених ресурсів, впровадження науково-технічних досягнень, масштабу та якості сфери послуг, освітнього й культурного рівня населення.

Аналіз та оцінювання рівня життя здійснюються за системою показників, серед яких слід назвати величину валового внутрішнього продукту, національного доходу й реального доходу, зокрема, в розрахунку на душу населення, забезпеченість житлом, величину товарообігу та обсяг послуг на душу населення. Про рівень та якість життя в країні опосередковано свідчать такі показники, як народжуваність і смертність населення, середня тривалість життя. Значний вплив на рівень життя населення справляють економічні чинники, до яких належать наявність економічного потенціалу в країні, можливості його реалізації. Про рівень життя в країні можна зробити висновки також за співвідношенням забезпечених і бідних верств населення. У світовій практиці розрізняють дві основні форми бідності, такі як абсолютна (за відсутності доходу, необхідного для забезпечення мінімальних життєвих потреб особи або сім'ї) та відносна (дохід не перевищує 40–60% середнього доходу по країні). В Україні частка населення, що проживає за межею бідності, за останнє десятиріччя значно збільшилась [4]. Мінімальні життєві потреби українців оцінюються сьогодні за набором товарів і послуг, включених до споживчого кошику, та прожитковим мінімумом, який станом на 1 січня 2020 року для працездатної особи встановлений у розмірі 2102 грн. Причому вартість лише продуктового набору споживчого кошику, за підрахунками експертів відповідно до актуальних цін, становила 1599 грн (76%), а структура бюджету прожиткового мінімуму, крім витрат на харчування, включає також оплату комунальних послуг, витрати на непродовольчі товари, послуги, податки та інші обов'язкові платежі. Також слід зазначити, що сільське населення має обмежений доступ до товарів та послуг як через обмежену їхню номенклатуру, так і через нижчий рівень доходів порівняно з містянами.

Погіршення соціально-економічного становища на селі в період ринкових трансформацій призводить до зменшення рівня доступу сільського населення до основних (базових) послуг, в основі чого лежить деградація соціальної інфраструктури села. Останнє ілюструється даними про скорочення мережі закладів соціальної сфери, погіршення забезпеченості їх фахівцями відповідної кваліфікації через брак коштів у місцевих бюджетах та технічне переоснащення, ремонти чи навіть пристойне утримання відповідних об'єктів [7, с. 98].

Якісні характеристики людського капіталу підтверджуються, як правило, в практиці його використання. З огляду на те, що людський капітал

є складною й багатофакторною категорією, доречно виокремити його найважливіші складові частини. Рис. 3 ілюструє, що людський капітал переважно передбачає наявність демографічної, соціальної та освітньої складових частин його змісту. Так, зокрема, демографічний потенціал включає ресурси особистості, її фізичний, статевий та віковий стан, що загалом може оцінюватись як можливість створення матеріальних і нематеріальних благ. З іншого боку, чисельність населення, показники природного й механічного руху, якість життя визначають спроможність мешканців до самовідтворення та природного нагромадження людського капіталу. «Вузьким» місцем у розвитку демографічного потенціалу в умовах сьогодення слід вважати депопуляцію, зокрема, сільського населення, його старіння, негативну динаміку народжуваності та поширену внутрішню й зовнішню міграцію економічно активного сільського населення [3, с. 11].

Посилення негативних процесів у демографічній сфері в майбутньому може створити незворотні наслідки розвитку української нації, тому необхідно спрямувати державну політику на усунення наявних негативних тенденцій та створення умов поліпшення життєдіяльності населення в сільських територіях. Сюди можна також віднести стан здоров'я сільського населення, який розподіляється таким чином: спосіб життя становить 45–50%, умови навколишнього середовища – 17–20%, спадковість – 15–20%, стан охорони здоров'я – 8–10%, що вказує на першочерговість покращення умов проживання сільського населення як головного чинника розвитку трудового потенціалу сільських територій. Сьогодні стан здоров'я сільського населення суттєво нижче, ніж у розвинених країнах світу. Цьому сприяє зрос-

тання захворюваності населення на цукровий діабет (47%), хронічну депресію (58%), гіпертонію (17%), серцеві захворювання (6%) [9].

Отже, людський капітал на селі визначається наявними людськими здібностями, навичками, професійними знаннями, здоров'ям громадян, що забезпечують певний розвиток сільської економіки, а також ґрунтується на об'єктивному врахуванні таких обставин:

1) людський капітал є об'єктивним особистим надбанням кожного громадянина;

2) наявні природні й набуті людські здібності забезпечують їх власнику отримання більших матеріальних доходів у майбутньому за збереження тенденцій їх інвестиційного забезпечення;

3) людський капітал забезпечує суспільству безпосередню вигоду у вигляді достатнього приросту національного доходу;

4) формування людського капіталу, зокрема в сільській місцевості, вимагає від суспільства значних затрат;

5) людський капітал має здатність до нагромадження, тому може бути віднесений до резервів виробництва [3, с. 10–11].

Задля підвищення якості людського капіталу та вдосконалення формування трудового потенціалу необхідно здійснювати реформування ринку праці за такими напрямками, як удосконалення системи оплати праці; соціальна підтримка окремих груп населення; стимулювання державою розвитку малого та середнього бізнесу; вдосконалення нормативно-правового регулювання; зменшення податкового навантаження на підприємства; розроблення активної державної соціально-економічної політики, спрямованої на залучення молоді та випускників вищих навчальних закладів [1, с. 9].

Рис. 3. Фрагментація структури людського капіталу села

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

Врегулювання негативних тенденцій розвитку трудового потенціалу в Україні, зокрема у сільській місцевості, передбачає вжиття таких заходів:

- проведення експертизи наявних проєктів та діючих програм соціально-демографічного розвитку держави та села, що орієнтовані на забезпечення повного відтворення населення, поліпшення стану здоров'я та збільшення тривалості життя з подальшою їх інвентаризацією та оптимізацією задля узгодження та забезпечення належного фінансування;

- розширення видів та обсягів кредитування на демографічні цілі, зокрема надання пільгових кредитів молодим сім'ям з дітьми, посилення державних гарантій щодо забезпечення медичних заходів охорони здоров'я населення;

- приєднання України до багатосторонніх та укладання двосторонніх міжнародних договорів з питань трудової міграції;

- створення єдиного виконавчого органу щодо відстеження та регулювання внутрішньої та зовнішньої трудової міграції, організації дієвого механізму моніторингу міграційних процесів на державному рівні;

- спрямування державних зусиль на формування більш привабливого внутрішнього ринку праці для своїх громадян;

- розширення діапазону працездатного віку шляхом створення умов для добровільного збільшення пенсійного віку.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, трудовий потенціал суспільства – це все населення країни, за винятком недієздатних осіб, які навіть за певних умов лікування та реабілітації не здатні приносити речової, фізичної та моральної користі членам суспільства.

Основними чинниками трудового потенціалу є здоров'я населення, рівень освіти та демографічний фактор.

Серед головних проблем формування трудового потенціалу України, зокрема у сільській місцевості, можна виділити зниження народжуваності та підвищення смертності, неналежний рівень життя населення, внутрішню та зовнішню міграцію, а також нижчий рівень освіти селян.

У сучасних умовах конкурентної економіки процес ефективного управління людським капіталом набуває всі більшої вагомості. Для забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції, розширення ринкових можливостей, отримання додаткового доходу необхідно компетентно управляти трудовими ресурсами, визначати продуктивні етапи управління, отже, шляхом використання новітніх наукових розробок та практичного узагальненого досвіду вітчизняних та зарубіжних підприємств створювати таку систему управління, яка буде найефективнішою на конкретному підприємстві. Процес управління людськими ресурсами на підприємствах

повинен мати комплексний характер, а не бути спрямованим на вирішення поодиноких аспектів.

Подальші дослідження мають узгодити інтереси різних груп працівників на підприємствах, визначити рівень якості, вибрати найвагоміші складові частини цієї проблеми та вдосконалити методичні засади оцінювання впливу результатів покращення механізму управління трудовими ресурсами на ефективність діяльності підприємств.

Стратегічні перспективи вдосконалення системи відтворення трудового потенціалу сільських територій полягають у впровадженні соціально-економічних програм розвитку кадрового потенціалу, розробленні концепцій професійного росту працівників та оптимальних механізмів добору, оцінювання та мотивації персоналу; створенні та підтримці умов збереження й розвитку трудового потенціалу села; покращенні кількісно-якісних параметрів трудового потенціалу; регулюванні мобільності. Діяльність місцевих органів влади необхідно спрямувати з функціональної орієнтації на створення гнучких координуючих центрів, що самоорганізуються, для забезпечення ефективного використання інтелектуальних та фізичних можливостей трудових ресурсів села, реалізації їх потенціалу та задоволення соціальних потреб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брояка А.А., Лукіяненко Р.О. Тенденції розвитку ринку праці України в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 2. С. 4–10.
2. Ільчук О.О., Пахольчак Я.Т. Тенденції розвитку трудового потенціалу в Україні за умов світової фінансової кризи та шляхи її подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 2. С. 162–167.
3. Калетник Г.М., Мазур А.Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 10. С. 7–25.
4. Кельдер Т.Л., Одинець Д.П. Вплив рівня життя населення України на трудовий потенціал держави. *Держава та регіони*. 2010. № 6. С. 115–121.
5. Колос Ю.Ю. Трудовий потенціал України: визначення та розвиток. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2009. № 15 С. 225–229.
6. Мазур А.Г., Дмитрик О.В. Тенденції економічного відтворення господарств населення в сільській економіці. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні проблеми наук і практики*. 2017. № 28. С. 55–67.
7. Мазур С.А. Інфраструктурне забезпечення розвитку сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 96–105.
8. Проблема трудової міграції в Україні. URL: <http://zik.com.ua/ua/news/2019/11/23/101303> (дата звернення: 10.03.2020).
9. Сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.03.2020).

10. Сем'ян О.В. Чинники формування трудового потенціалу країни. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. № 1. С. 86–89.

11. Харабуга С.В. Концепція управління трудовим потенціалом соціально-економічної системи. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 3(31). С. 81–89.

12. Шило К.М. Сутність та економічна природа категорії «трудоий потенціал». *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. № 2. С. 101–106.

REFERENCES:

1. Broyaka A.A., Lukiiianenko R.O. (2019) Tendentsii rozvytku rynku pratsi Ukrainy v suchasnykh umovakh [Trendy development of the Ukrainian market in modern minds]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 2, pp. 4–10. (in Ukrainian)

2. Ilchuk O.O., Pakholchak Ya.T. (2011) Tendentsii rozvytku trudovoho potentsialu v Ukraini za umov svitovoi finansovoi kryzy ta shliakhy yii podolannia [Tendencies in the labor potential in Ukraine for the brains of the world financial crisis and its implications]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 2, pp. 162–167. (in Ukrainian).

3. Kaletnik H.M., Mazur A.H. (2016) Naukovo-teoretychni zasady formuvannia ta rozvytku liudskoho kapitalu v silskykh terytoriiakh [Scientific and theoretical ambush and development of human capital in rural areas]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 10, pp. 7–25. (in Ukrainian)

4. Kelder T.L., Odynets D.P. (2010) Vplyv rivnia zhyttia naselennia Ukrainy na trudovyi potentsial derzhavy [Influence of the level of life of the Ukrainians on the labor potential of the power]. *Naukovo-vyrobnychi zhurnal. Derzhava ta rehiony*, no. 6, pp. 115–121. (in Ukrainian)

5. Kolos Yu.Yu. (2009) Trudovyi potentsial Ukrainy: vyznachennia ta rozvytok [Ukraine's labor potential: visa and development]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, no. 15, pp. 225–229. (in Ukrainian)

6. Mazur A.H., Dmytryk O.V. (2017) Tendentsii ekonomichnoho vidtvorennia gospodarstv naselennia v silskii ekonomitsi [Tendencies of economic development of the kingdoms in the village economy]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni problemy nauk i praktyky*, no. 28, pp. 55–67. (in Ukrainian)

7. Mazur S.A. (2017) Infrastrukturne zabezpechennia rozvytku silskykh terytorii [Infrastructural providing of development of rural territories]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 3, pp. 96–105. (in Ukrainian)

8. Problema trudovoi mihratsii v Ukraini [The problem of labor migration in Ukraine]. (2019) URL: <http://zik.com.ua/ua/news/2019/11/23/101303> (in Ukrainian) (accessed: 10 March 2020).

9. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 10 March 2020).

10. Semian O.V. (2010) Chynnyky formuvannia trudovoho potentsialu krainy [Officials of the form of labor potential of Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1, pp. 86–89.

11. Kharabuha S.V. (2019) Kontsepsiia upravlinnia trudovym potentsialom sotsialno-ekonomichnoi systemy [The concept of managing the labor potential of the social and economic system]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3, no. 31, pp. 81–89.

12. Shylo K.M. (2010) Sutnist ta ekonomichna pryroda katehorii "trudovyi potentsial" [The pimples and economical nature of the category "labor potentials"]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 2, pp. 101–106.

CONTENTS

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Овечкіна О.А., Маслош О.В. ІНДУСТРІАЛЬНА МОДЕЛЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК БАЗИСНИХ І ПОХІДНИХ ІНСТИТУЦІЙ	3
--	---

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бервено О.В., Броницький О.М. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕРІВНОСТІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ	9
Бугрім Д.С., Скрипник Н.Є. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ПІСЛЯ БРЕКЗИТУ.....	17
Гуржій О.Ю., Бондаревська К.В. ПРОЦЕС ДЕОФШОРИЗАЦІЇ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	23
Дернова І.А., Боровик Т.М., Кравченко Л.В. ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	29
Лободзинська Т.П., Білих М.С., Чорна К.В. ПАНДЕМІЯ КОРОНАВІРУСУ ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ: УКРАЇНА ТА СВІТ.....	35
Моложен А.С., Скрипник Н.Є. ФАКТОРИ ТА ІМПЕРАТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА СВІТОВОГО РИНКІВ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	39
Ричка М.А., Ільченко А.О. АНАЛІЗ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ.....	46
Chyrychenko Yurii, Kodatska Natalia, Sabirov Aleksander HOSPITALITY INDUSTRY: BEHAVIORAL ECONOMICS AND PSYCHOLOGY OF COMMUNICATION IN COVID-19 ERA	54

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Алексеева К.А., Цоколь О.П. ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ.....	58
Борисенко О.С., Романенко О.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	64
Брояка А.А., Ясінська Б.О. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ.....	69
Даниліна С.О., Коцюрубенко Г.М., Шикіна О.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СЕЗ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	77
Матросова Л.М. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ	83
Мельник В.І. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ГАЛУЗІ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	91
Моїсеєнко Т.Є., Черненко Н.О., Корогодова О.О. ІННОВАЦІЙНЕ ОНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ СТАРТАПІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ 4.0.....	97
Письменна У.Є. ЦІНИ НА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЮ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	104
Підгірна В.Н., Костащук В.І. ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	108